

“ANAYASAYA HAYIR DEMEK”: 1961 ANAYASA REFERANDUMU VE SAMSUN*

Önder DUMAN**

ÖZ

Vatandaşların muhtelif siyasî ve toplumsal sorunlara dair görüşünü almak için başvurulmuş referandum, son bir asırlık dönemde dünyada sıkça uygulanan demokratik bir yöntemdir. Genellikle anayasa, sınırlar, kamusal düzenlemeler ve uluslararası birliklere katılım gibi konularda referanduma gidilirken, Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk referandum 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrası hazırlanan anayasaya yönelik olarak 9 Temmuz 1961’de yapılmıştır. Askerî yönetimin hüküm sürdüğü bir ortamda, sıkıyönetim koşullarında yapılan referandumda halk yüzde 62 oranında “evet” derken, “hayır” oyları yüzde 38’de kalmıştır. Referandumda anayasaya çoğunlukla “Hayır” oyu veren illerden biri de Samsun’dur. Propaganda sürecinde siyasilerin, derneklerin ve sivil toplum kuruluşlarının desteği ile yoğun bir “evet” kampanyası yürütülmesine rağmen Samsun’da halk yüzde 57 oranında anayasaya “hayır” demiştir. Çalışmada ülkedeki anayasa yapımı ve referandum propaganda süreci ile eşzamanlı olarak Samsun’da yaşananlar ve ortaya çıkan hayır sonucunun dinamikleri arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve sözlü kaynaklar üzerinden tespit edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Samsun, 1961 Anayasası, Referandum, Propaganda, Askerî Darbe.

"NO TO CONSTITUTION": 1961 CONSTITUTION REFERENDUM AND SAMSUN

ABSTARCT

The term referendum marks a general vote by the electorate conducted on various political or social questions. It is a democratic data collection instrument that is frequently employed in the world in the last century. The first referendum in the Republic of Turkey was conducted on July 9, 1961, after the military coup of May 27, 1960 under the strict rule of the military board. In the referendum held by the military administration, the people said "yes" at 62% and "no" at 38%. Samsun was one of the regions voting mostly for "No" in the referendum 1961. Despite the fact that a propaganda campaign was carried out by the ruling junta as well as the supporting civil society associations, the people in Samsun said "no" to the Constitution by 57%. This study investigates the dynamics of the results pertaining to the constitutional referendum in Samsun and the period of propaganda in the country with reference to the archival documents, periodicals and oral sources.

Keywords: Samsun, 1961 Constitution, Referandum, Propaganda, Military Coup.

* *Gönderim tarihi: 10.01.2018. Kabul tarihi:16.02.2018.*

** *Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, SAMSUN.
onder.duman@omu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4359-3761*

Giriş

Büyük bir halk topluluğunun, çoğu kez de bir ülkenin oy verme hakkına sahip vatandaşlarının türlü siyasî ve toplumsal sorunlar karşısında olumlu veya olumsuz görüşünü almak için başvurulmuş referandum¹, karar verme sürecinde doğrudan katılımı sağlaması itibariyle önemli bir demokrasi aracı olarak kabul edilmektedir². Modern dönemde ilk referandum 18. yüzyılın son çeyreğinde ABD’de yapılırken, bunu Fransa ve İsviçre’deki uygulamalar takip etmiş, 20. yüzyıla gelindiğinde pek çok ülke anayasasına referandum ile ilgili hükümler koymuştur. Son bir asırlık dönemde ülkelerin genelde anayasa, ülke sınırları, uluslararası birliklere katılım ve bazı kamusal düzenlemeler ile ilgili konularda referandumla gittikleri dikkati çekmektedir³.

Dünyada durum bu haldeyken Anadolu coğrafyasında ilk halk oylaması Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarında, Osmanlı kaynaklarında elviye-i selase (üç sancak) olarak geçen Kars, Ardahan ve Batum’da yapıldı. Tarihi kayıtlarda daha çok plebisit olarak geçen bu oylama, esasında Osmanlı Devleti’nin 3 Mart 1918’de yeni Sovyet yönetimi ile imzalamış olduğu Brest-Litovsk Antlaşması’nın bir sonucudur. Bu anlaşmaya göre Ruslar Doğu Anadolu ile beraber üç sancaktan da çekilirken, Kars Ardahan ve Batum halkının kendi geleceğine karar vermesi, burada bir plebisit/halk oylaması yapılması gerekiyordu. Nitekim bu gereklilik karşısında bölgenin Türk askerî yönetimi altına girmesi sonrası plebisite yönelik hazırlıklar kısa sürede tamamlanmış ve 14 Temmuz 1918’den itibaren bir kaç gün devam eden bir halk oylaması yapılmıştır. Bölgenin Osmanlı yönetimine ilhakına yönelik oylamada bölge ahalisi yüzde 98 oranında evet oyu kullanmıştır⁴. Dolayısıyla bu şekilde sınırlı bir bölgede de olsa Türk halkı ilk referandum deneyimini yaşamıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise ilk referandum 27 Mayıs askerî darbesi sonrası hazırlanan anayasanın 9 Temmuz 1961’de sıkıyönetim koşullarında halkoyuna sunulması ile yapılmıştır. Ülke genelinde aynı gün yapılan referandumda 12.747.901 kayıtlı seçmenden 10.321.111 kişi katılım gösterirken, oylamada yüzde 61,7’lik bir kitle anayasaya “Evet” oyu vermiş, yüzde 38,3’lük bir kitle ise “Hayır” oyu kullanmıştır. Bu sonuçlarla 1961 Anayasası yürürlüğe girmiş, ancak bununla birlikte askerî idarenin hüküm sürdüğü bir ortamda, sıkıyönetim koşullarında yapılan bir referandumda “Hayır” oyunun bu kadar

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, s. 934., *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C: 10, İstanbul 1988, s. 314.

² Anayasa hukukçuları demokrasiyi doğru, yarı-doğrudan ve temsili olarak üç kategoriye ayırırken, referandumu bunlar içerisinde yarı-doğrudan demokrasinin bir aracı olarak kabul ederler. Bkz. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.; Şeref İba, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.

³ *Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum*, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 61-70.

⁴ Oylamada 87.048 erkek sandığa giderken, 85.129 kişi evet demiş, 441 kişi hayır oyu kullanmış ve 1.693 kişi çekimser kalmıştır. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 488-492.

yüksek çıkması dikkat uyandırmıştır. Nitekim referandumda Kütahya, Samsun, Aydın, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, İzmir, Manisa, Sakarya, Zonguldak gibi illerde seçmenler çoğunlukla anayasaya hayır oyu kullanmışlardır⁵. Mevcut çalışma işte bu iller içerisinde 1961 referandumunda yüzde 57'lik bir oranla anayasaya “Hayır” diyen Samsun’u konu edinmektedir. Çalışmada esas itibarıyla darbe sonrasında ülke genelinde anayasa yapım ve referandum süreci ile paralel olarak Samsun yerelinde yaşananlar, darbe yönetimi lehine ve aleyhine oluşan dinamikler, halk oylaması propaganda süreci ve sandık sonuçları ele alınmaktadır. Esas konuya geçmeden önce genel itibarıyla anayasa yapım ve referandum sürecine temas etmekte fayda vardır.

A. Anayasa Yapım Süreci ve Referandum

27 Mayıs 1960’da çekirdek kadrosunu albayların oluşturduğu⁶ bir grup vasıtasıyla Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi gerçekleştirildi⁷. Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi (MBK) ülke yönetimine el koyarken, sıkıyönetim ilan edildi, siyasî faaliyetler yasaklandı ve başta cumhurbaşkanı, başbakan ve genelkurmay başkanı başta olmak üzere pek çok sivil ve askerî bürokrat tutuklandı. İlk günkü bu tedbirlerin hemen ardından 28 Mayıs’ta darbenin hukukî altyapısını hazırlamak üzere bazı hukuk profesörleri uçakla İstanbul’dan Ankara’ya getirildi ve ilk etapta bir bilim kurulu oluşturuldu⁸. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında oluşan ve “ilim ve hukuk heyeti” adını alan bu kurul, hemen aynı gün “*gayri meşru hale gelen Demokrat Parti idaresine karşı askerî hareketin meşru olduğu*” ve bunun “*asla bir hükümet darbesi olarak nitelenmeyeceğine*” yönelik bir bildiri yayınladı⁹. Bu kurul sonraki günlerde Ankara Siyasal’dan bir kaç katılımla çalışmalarına devam etti ve kısa sürede geçici bir anayasa metni hazırlayarak, MBK’ya sundu. 12 Haziran 1960’ta MBK tarafından 1 numaralı kanun olarak Resmi Gazete’de yayınlanan bu metinde, 1924 Anayasası’nın bazı hükümlerinin kaldırıldığı ve bazı hükümlerinin de değiştirildiği ifade edilmekte, MBK, Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu’nun yetki ve görevleri kısa ve özlü bir

⁵ *Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2008, s. 2- 8.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 355.

⁷ Esasında bu darbe bir hükümet darbesi olmanın ötesinde, Türk siyasetindeki iki farklı çizginin mücadelesinin sonucuydu. Şerif Mardin tarafından “merkez-çevre” mücadelesi olarak nitelenen bu durumun 1960 darbesi ile ilişkisi hakkında bir değerlendirme için bkz. Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 27.

⁸ Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 65. Darbeci subaylardan Numan Esin hatıralarında Ankara’ya gönderilmesi istenen profesörlerin ilk başta üç kişiden, Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Hüseyin Nail Kubalı’dan oluştuğunu, ancak sonradan Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli’nin kendilerinin ısrarlı istekleri üzerine bu gruba dahil edildiklerini yazar. Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 114-115.A

⁹ Erol Tuncer, *1961 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2012, s. 264-265.

biçimde anlatılmaktaydı¹⁰. Dolayısıyla yaklaşık iki haftalık bir süre içerisinde hukuk kurulu, önce darbenin meşruiyetini açıklamaya çalışmak ve ardından geçici bir anayasa metni hazırlamak suretiyle ilk etaptaki beklentileri karşılamış oldu.

Darbenin ve askerî yönetimin yasallık zemini bu şekilde inşa edildikten sonra söz konusu hukuk kurulu bundan sonra tüm mesaisini yeni anayasa çalışmalarına yöneltti. Ancak tam bu dönemde MBK bir kurucu meclis oluşturularak, anayasa çalışmalarının bu meclis üzerinden yürütülmesine karar verdi. Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki bir komisyon kurucu meclis için gerekli yasayı hazırlamakla görevlendirilirken, komisyonun hazırladığı 44 maddelik “Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun” 13 Aralık’ta MBK’da kabul edildi. 16 Aralık’ta Resmi Gazete’de yayınlanan¹¹ kanuna göre MBK ve Temsilciler Meclisi’nden teşekkül edecek olan bu Kurucu Meclis, anayasa ve seçim yasası hazırlamakla görevli olup, anayasa ve seçim yasası doğrultusunda oluşacak TBMM’ye ülke yönetimini en geç 29 Ekim 1961’de devredecekti. Kurucu Meclis kanunu ile aynı gün Temsilciler Meclisi üyelerinin nasıl seçileceğini belirleyen 158 sayılı yasa çıkarıldı¹². Yasada Temsilciler Meclisinin kuruluş itibarı ile “meslekler ve bürokratik baskı temsili esasına” göre oluşturulması öngörülmüyordu. Buna göre Meclis, Devlet Başkanı’nca belirlenen 10, MBK tarafından belirlenen 18, illerden seçimle gelen 75, Bakanlar Kurulu’ndan 20, siyasi partilerden 74, muhtelif teşekkül ve kurumlardan 79 temsilci olmak üzere toplam 276 kişiden oluşacaktı. Meclis çok geçmeden tüm bu kişilerin katılımı ile 6 Ocak 1961’de göreve başladı.

Temsilciler Meclisi hemen ilk iş olarak anayasa çalışmalarına eğildi ve 9 Ocak’ta Meclis bünyesinde Enver Ziya Karal başkanlığında 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu seçildi. Yabancı ülke anayasaları ile birlikte yukarıda bahsedilen Sıddık Sami Onar başkanlığındaki heyetin hazırladığı taslağı da inceleyen komisyon, mart ayı başında çalışmalarını tamamlayarak bir taslak metin oluşturdu ve Meclis’e sundu. Metin burada tartışılıp muhtelif değişikliklere uğradıktan sonra MBK’ya sunuldu. Burada da yine muhtelif tadillere uğrayan metin, darbenin yıldönümünde, 27 Mayıs 1961’de Kurucu Meclis’te 2 çekimsere karşı 260 oyla kabul edildi¹³ ve 31 Mayıs tarihli Resmi Gazete’de yayınlandı¹⁴.

Anayasa yapım süreci bu şekilde tamamlanırken, süreçle eş zamanlı olarak anayasanın halkoyuna sunulması için de çalışmalara başlanmıştı. Nitekim bununla ilgili kanun tasarısı Şubat 1961 sonunda Temsilciler Meclisi’ne sunu-

¹⁰ Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 114.

¹¹ *T.C. Resmî Gazete*, S: 10682 (16.12.1960), s. 2766-2770.

¹² *T.C. Resmî Gazete*, S: 10682 (16.12.1960), s. 2770-2774; Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 165.

¹³ Sıtkı Ulay, “*Harbiye Silah Başına!*”, Ar Matbaası, İstanbul 1968, s. 212; Akgün, *27 Mayıs...*, s. 172-179.

¹⁴ *T.C. Resmî Gazete*, S: 10816 (31 Mayıs 1961); *Milliyet*, 1 Haziran 1961, s. 1.

lurken, söz konusu tasarı ve buna dair komisyon raporu mart ayı boyunca müzakere edildi¹⁵. Tasarı aynı zamanda MBK genel kurul toplantılarında da tartışıldı¹⁶. Tüm bu müzakere süreci sonunda “Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun” 28 Mart 1961’de Kurucu Meclis’te kabul edildi ve 1 Nisan tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi¹⁷. Kanuna göre seçme yeterliliğine sahip bulunan her vatandaş seçmen kütüğüne kayıtlı olmak şartıyla halk oylamasına katılabilirdi. Kanunda ayrıca anayasayı kabul edenlerin üzerinde “Evet”, kabul etmeyenlerin ise üzerinde “Hayır” yazılı pusulaları kullanacakları belirtilirken, ayrı renkte düzenlenecek olan bu pusulaların zarfın içine konulduğunda renk ayrılığını belli etmeyecek şekilde ve aynı ölçüde hazırlanması hususuna dikkat çekilmekteydi.

Anayasanın halkoyuna sunulması bu şekilde yasal bir zemine oturduktan sonra referandumun tarihi konusunda MBK’nın kararı beklenmeye başlandı. Haziran ayına gelindiğinde bu konuda resmî bir açıklama yapılmamış olmakla birlikte, kamuoyunda referandumun yakın bir zamanda yapılacağına dair bir beklenti oluşmuştu. Hatta o günlerde gazetelerde küçük çaplı da olsa anayasa referandumuna dair anketler dikkat çekiyordu. Örneğin bu türden bir anket yapan Tercüman, önce gazete muhabirlerinin nabzını yoklamış ve ankette 17 gazeteciden 16’sı anayasaya “Evet” diyeceklerini beyan etmişlerdi¹⁸. Anketine sonraki günlerde de devam eden Tercüman, İstanbul’daki parti il başkanları, gazeteciler, üniversite öğretim üyeleri ve halktan bazı kimselerin katılımıyla 30 kişinin görüşüne başvururken, 28 “Evet”, 2 “Hayır” sonucuna ulaşmıştı¹⁹. Dolayısıyla referandum tarihinin netleşmediği bir dönemde, Haziran 1961 başları itibariyle kamuoyunda anayasanın kahir bir ekseriyetle kabul edileceğine dair bir beklenti mevcuttu. Anketlerin oldukça sınırlı bir çevrede yapılıyor olması ve daha da önemlisi sıkıyönetim koşullarında darbe yönetiminin hazırladığı bir anayasaya açıkça hayır demenin zorluğu dikkate alınırsa, burada gazetelerin gerçekten bir ölçüm yapmak niyetinde mi, yoksa referandum öncesi evet lehine kamuoyunu yönlendirme gayreti içerisinde mi oldukları sorgulanabilir.

Referandum tarihinin netleşmediği bu dönemde siyasi partiler de artık görüşlerini beyan etmeye başlamışlardı. Haziran ayının ikinci haftası itibariyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) anayasaya açıkça “Evet” diyeceklerini kamuoyu ile paylaşmış bulunuyorlardı. Bu konuda ilk açıklama 10 Haziran’da Ekrem Alican başkanlığındaki YTP’den gelirken²⁰, onu CHP ve CKMP izledi. CHP 12 Haziran’da İsmet İnönü başkanlığındaki Parti Meclisi’nin anayasaya “Evet”

¹⁵ Bkz. *T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 1-2, 1961.

¹⁶ Bkz. *T.C. Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı*, C: 6 (22.3.1961), 1961, s. 2-9.

¹⁷ *T.C. Resmî Gazete*, S: 10771 (1 Nisan 1961), s. 3749.

¹⁸ “Hayır” oyu vereceğini söyleyen tek gazeteci Adalet Partisi’ne (AP) yakın Kudret gazetesi muhabiri Ercan San idi *Tercüman*, 1 Haziran 1961, s. 1, 5.

¹⁹ *Tercüman*, 3 Haziran 1961, s. 1, 5.

²⁰ *Vatan*, 11 Haziran 1961, s. 1.

kararını açıklamakla²¹ kalmadı, anayasayı tanıtmak ve lehine propaganda çalışması yapmak üzere Çorum'dan Rize'ye kadar uzanan bir gezi planladı²². Temsilciler Meclisi üyeleri ile gençlik kolları genel merkez temsilcilerinin katılacağı bu gezide, Çorum'dan Rize'ye 8 ilde hem il gençlik kolu kongrelerine katılım sağlanması, hem de anayasa lehine propaganda yapılması öngörülüyordu. Aynı günlerde CKMP de hazırlamış olduğu bir program kapsamında "Evet" kampanyası yürütmek üzere yönetim kurulu üyeleri Fuat Arna ve Ahmet Oğuz'u Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya göndermek üzere hazırlık yapılmaktaydı²³. Bunlara karşılık açıkça ifade etmese bile Demokrat Parti'nin siyaseten devamı iddiasındaki Adalet Partisi (AP) bu günlerde rengini pek belli etmemekte, yapılan resmî açıklamalarda parti bünyesinde anayasa ile ilgili bir komisyon kurulduğu ve bu komisyonun hazırladığı rapora göre nihai kararın kamuoyu ile paylaşılacağı belirtilmekteydi²⁴.

Siyasi partilerde durum bu haldeyken aynı dönemde MBK da anayasa lehine sahaya inmek için hazırlıklara başlamış bulunuyordu²⁵. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in 14 Haziran'daki açıklamalarına göre MBK'nın 23 üyesi hazırlanacak bir program kapsamında tüm ülkeyi dolaşarak anayasaya için "Evet" propagandası yapacaklardı²⁶. Yine bu dönemde pek çok dernek, kuruluş ve federasyon anayasa için "Evet" kampanyalarına destek vereceklerini, ya da bizzat kampanya düzenleyeceklerini kamuoyuna duyurmaktaydılar. Bu noktada Türkiye Millî Talebe Federasyonu'nun 18 Haziran'daki destek açıklaması kamuoyunda bilhassa dikkat uyandırmıştı²⁷. Bu dönemde ayrıca kamuoyunca yakından bilinen pek çok gazeteci, yazar ve akademisyen konuşmalarında ve yazılarında açıkça anayasa lehinde olduklarını, referandumda "Evet" oyu kullanacaklarını beyan etmekteydiler. Dolayısıyla daha referandum tarihinin netleşmediği bir dönemde devlet yönetimi, siyasi partiler, sivil toplum ve gazetecilerin katılımıyla anayasaya "Evet" noktasında ciddi bir kamuoyu oluşturulmuştu.

"Evet" kampanyasının altyapısı bu şekilde kurulduktan sonra MBK 20 Haziran 1961 tarihli toplantısında referandum tarihini 9 Temmuz 1961 Pazar günü olarak tayin ederken, siyasî partilerin anayasa konusunda propaganda serbestisinin 22 Haziran'da başlayacağını duyurdu²⁸. Referandum tarihinin netleşmesi ile öncelikle teknik hazırlıkların tamamlanması noktasında il ve ilçe

²¹ *Vatan*, 13 Haziran 1961, s. 1.

²² Bu geziye Suphi Baykam, Hıfzı Oğuz Bekata, Ferda Güley, Ali İhsan Göğüş, Alev Coşkun, İmadettin Elmas, Oktay Ekşi, Dündar Soyer, Altan Öymen ve Babür Ardahan'ın katılımı planlanmıştı. *Vatan*, 13 Haziran 1961, s. 1, 5.

²³ *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 1, 5.

²⁴ *Tercüman*, 5 Haziran 1961, s. 1.

²⁵ *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 1.

²⁶ *Vatan*, 15 Haziran 1961, s. 1, 5.

²⁷ *Vatan*, 19 Haziran 1961, s. 1, 5.

²⁸ *T.C. Resmî Gazete*, S: 10836 (23 Haziran 1961); *Hürriyet*, 21 Haziran 1961, s. 1; *Milliyet*, 21 Haziran 1961, s. 1.

seçim kurullarının yoğun bir mesaiye girdikleri dikkati çekmektedir. Oldukça kısa bir sürede tanzim edilen seçmen kütükleri 22 Haziran'dan itibaren askıya çıkarılırken, seçmenlerin bir hafta içinde bu kütükleri incelemeleri istendi²⁹. Seçmen kütükleri üzerinde bu çalışmalar yapılırken Kurucu Meclis MBK Üyesi Ahmet Yıldız ve Temsilciler Meclisi Üyesi Ahmet Şener Meclis üyelerinin de anayasa lehine propaganda çalışmalarına katılımlarını sağlamak üzere, Meclis'in on gün süre ile tatil edilmesine yönelik bir tasarıyı 21 Haziran'da gündeme taşıdılar. Aynı gün yapılan görüşmelerin ardından tasarı kabul edilirken, görüşmeler esnasında bu gezilerin tüm vilayetleri kapsayacak şekilde 3'er temsilci ile yapılması kararlaştırıldı³⁰. Buna göre Meclis 22 Haziran'dan itibaren on gün süre ile tatil edilmiş ve 67 vilayete gidecek 3'er kişilik gruplar Meclis Başkanlığınca tespit edilmeye başlanmıştır³¹. Meclis Başkanlığı ayrıca halka dağıtılmak üzere devlet matbaasında anayasa basımı çalışmalarını hızlandırılmış ve ilk elde 16.000 yeni anayasa bastırılarak, bunların valiler aracılığıyla dağıtımını sağlanmıştır³².

Anayasa lehine meclisteki bu faaliyetler ile eş zamanlı olarak siyasi partiler de sahada kendilerini göstermeye başlamışlardı. Yukarıda da ifade edildiği üzere neredeyse bütün partiler "Evet" safında yer alırken, AP ilk zamanlarda rengini pek belli etmemektedir. Ancak Haziran ayı sonlarına gelindiğinde kamuoyunun da baskısıyla AP de referanduma dair resmî açıklamasını yapmak zorunda kaldı. AP 26 Haziran'da yayınladığı bildiride "*yeni anayasayı desteklediğini*" kamuoyuna ilan etti. AP bildirisinde yeni anayasanın 1924 Anayasası'na kıyasla hukukî teminat bakımından ileri bir adım olduğunu ifade etmekte ve anayasanın "*kat'i tasvibinin*" millete bırakıldığı gibi orta yollu bir ifade kullanmaktaydı³³. AP'nin bu tavrına karşılık, diğer partiler propagandanın başladığı ilk günden itibaren anayasa lehine, güçlü bir evet vurgusu içeren konuşmalar yapmaktaydılar³⁴.

Diğer partilere nazaran Adalet Partisi'nin bu cılız anayasa desteği doğal olarak darbe yönetiminin de tepkisini çekmekte gecikmedi. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel 27 Haziran'da gazetecilere yaptığı konuşmada AP'yi kasıtlı "*Benim işittiğime göre onlar (hayır) demek niyetindedirler. Kendileri bilirler...*" diyerek uyarı dozu yüksek bir değerlendirme yapmıştır³⁵. Gürsel'in bu açık uyarısı sonrası basında AP ve lideri Ragıp Gümüşpala'ya yönelik eleştiriler ve ithamların dozu ve niceliği dikkat çekici şekilde arttı. Nitekim gazeteler AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın 29 ve 30 Haziran'daki İzmir konuşmalarını mercek altına alırken, anayasaya açıkça "Evet" dememesine vurgu ile "*Gümüşpala*

²⁹ *Hürriyet*, 25 Haziran 1961, s. 1; *Milliyet*, 23 Haziran 1961, s. 1.

³⁰ *T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, C: 2, Birleşim: 16, s. 129-132.

³¹ *Milliyet*, 22 Haziran 1961, s. 1.

³² *Samsun*, 26 Haziran 1961, s.1.

³³ *Tercüman*, 27 Haziran 1961, s. 1, 5; *Milliyet*, 27 Haziran 1961, s. 1.

³⁴ *Tercüman*, 26 Haziran 1961, s. 1; *Hürriyet*, 28 Haziran 1961, s. 1.

³⁵ *Hürriyet*, 28 Haziran 1961, s. 1.

açıkça “Hayır” diyemiyor”³⁶, “AP’liler bir türlü “Evet” diyemiyor”³⁷, “CHP yürekten, AP ise üstünkörü “Evet” diyor”³⁸ gibi başlıklar atıldılar. Diğer taraftan siyasî parti liderleri de Gümüşpala’ya tepki göstermekte gecikmediler. Örneğin CKMP lideri Osman Bölükbaşı, Gümüşpala hakkında “Demokrat Parti’nin sözde varisi”, “ciddiyet ve samimiyet yoksunu sözde lider” gibi tanımlamalar yapmaktan geri durmamıştır³⁹. Gümüşpala tüm bu tepki ve ithamlara karşılık tavrını hiç değiştirmemiş, halka hitaplarında ve radyo konuşmalarında yukarıda belirtilen 26 Haziran tarihli bildiriadaki ifadeleri yinelemiş, “Evet”e yönelik bir vurgudan özellikle kaçınmıştır⁴⁰.

AP’nin anayasaya dair “örtük hayır” olarak nitelenebilecek bu tavrına karşılık, diğer bütün siyasî partiler, başta CHP, YDP ve CKMP anayasa lehine propaganda gezileri düzenlemekte, halkla her temaslarında referandumda “Evet” kullanılmasını istemekteydiler. Nitekim adı geçen partiler 28 Haziran’dan 5 Temmuz’a kadar devam eden radyo propaganda saatlerinde de yine aynı yönde konuşmalar yapmışlardır⁴¹. Bu partiler içerisinde kampanya ve faaliyetleri ile CHP’nin çok daha etkin bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ülkenin dört bir yanında partinin il örgütleri buldukları bölgelerde evet kampanyasının öncülüğünü yaparken, parti genel merkezi yürütülen kampanyanın finali niteliğinde 3 Temmuz’da İstanbul’da Taksim Meydanı’nda büyük bir miting düzenlemiştir. Gazetelere göre 40.000 kişinin katıldığı mitingde İsmet İnönü bir konuşma yapmış ve kalabalıktan “Evet” oyu için söz almıştır⁴².

Referandum propaganda sürecinde siyasî partilerin yanı sıra yukarıda da bahsedildiği üzere MBK üyelerinin de anayasa lehine sahada etkin olarak çalışma yaptıkları görülmekteydi. Nitekim albay ve binbaşı arasında değişen rütbelerde 15 MBK üyesi subay 1-5 Temmuz tarihleri arasında neredeyse tüm vilayetleri içine alacak bir gezi programı kapsamında ülkeyi dolaşmışlar, valiliklerce organize edilen toplantılarda anayasa lehine konuşmalar yaparak, etkin bir “Evet” kampanyası yürütmüşlerdir⁴³. Bu süreçte ayrıca Temsilciler Meclisi üyelerinin⁴⁴ ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu’nun⁴⁵ da sahada etkin olarak

³⁶ *Vatan*, 30 Haziran 1961, s. 1.

³⁷ *Hürriyet*, 30 Haziran 1961, s. 1.

³⁸ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

³⁹ *Milliyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

⁴⁰ *Vatan*, 2 Temmuz 1961, s. 1; *Hürriyet*, 2 Temmuz 1961, s. 1, 7.

⁴¹ Radyo konuşmaları için bkz. *Hürriyet*, 29 Haziran 1961, s. 1, 6; *Tercüman*, 29 Haziran 1961, s. 1, 5; *Tercüman*, 30 Haziran 1961, s. 1, 3; *Tercüman*, 1 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Tercüman*, 1 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Tercüman*, 2 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Milliyet*, 2 Temmuz 1961, s. 1, 7; *Tercüman*, 3 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Milliyet*, 3 Temmuz 1961, s. 1, 5.

⁴² *Milliyet*, 4 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Tercüman*, 4 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Hürriyet*, 4 Temmuz 1961, s. 1, 5.

⁴³ Program için bkz. *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları (6 Ocak 1961-16 Kasım 1961)*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 1105-1110.; *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1.; *Vatan*, 1 Temmuz 1961, s. 1, 5.; *Samsun*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

⁴⁴ *Milliyet*, 28 Haziran 1961, s. 3.

⁴⁵ *Vatan*, 5 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Milliyet*, 27 Haziran 1961, s. 3.

“Evet” kampanyalarına destek verdikleri görülmektedir. Yine tüm bunlarla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da 1 Temmuz 1961’de bir beyanname yayınlarak halkı anayasayı desteklemeye çağırdığını da ifade etmek gerekir⁴⁶.

“Hayır” kelimesinin telaffuz edilmediği, tümüyle “Evet”e yönelik bu anayasa propaganda süreci 5 Temmuz akşamı resmen sona ererken⁴⁷, seçmenler oy verme gününü beklemeye başladılar. 9 Temmuz günü gelip çatığında 05.00-19.00 saatleri arasında seçmenler “Evet” anlamındaki beyaz, ya da “Hayır” anlamındaki kırmızı pusulaları⁴⁸ zarfın içine koyarak oylarını kullandılar. Yassıada’da yargılananların oy kullanmadığı⁴⁹ referandumda, seçmen kütüklerindeki eksikliklerden dolayı birçok kimse oy veremezken, bazı sandıklarda yeterince kırmızı oy pusulasının bulunmaması, oy zarflarının inceliği ve gün ışığında zarfın içindeki kırmızı pusulanın kolayca seçilebilmesi ve bazı oy verme kabinlerinin gizliliğe elverişli biçimde düzenlenmemesi gibi oylamanın demokratikliğini sakatlayıcı şikâyetler eksik olmadı⁵⁰. Referandumda 12.747.901 kayıtlı seçmenden 10.321.111’i oy kullanırken, katılım oranı yüzde 81 olarak gerçekleşti. Referandumda 6.348.092 seçmen (yüzde 61,7) anayasaya “Evet” derken, 3.933.944 seçmen (yüzde 38,3) “Hayır” oyu kullandı. “Evet” oyları doğu vilayetlerinin çoğunda yüzde 90’lar seviyesinde çıkarken, batıya doğru “Evet” ve “Hayır”ın birbirine yakın olması ve hatta bazı yerlerde “Hayır”ın yüksekliği dikkat çekiciydi. En yüksek “Evet” oranı yüzde 97,7 ile Mardin’de gerçekleşirken, onu yüzde 95 ile Tunceli izlemiş, buna karşılık Kütahya yüzde 58,2 ile en yüksek oranda anayasaya “Hayır” demiştir⁵¹.

B) Halkoylaması ve Samsun

1) 27 Mayıs’tan Referandumla Samsun

27 Mayıs 1960’da ordunun yönetime el koyması, meclisin feshi ve sıkıyönetim ilânı ile başlayan süreçte her ilde olduğu gibi Samsun’da da benzer manzaralar yaşandı. Sıkıyönetim ilânı ile beraber Vali Cavit Tevfik Okyayüz’ün yerine vekâleten Garnizon Komutanı Yarbay Turan Ergüngör görevlendirilirken⁵², tüm siyasî faaliyetler yasaklandı ve partilerin ocak ve bucak teşkilatları kapatıldı⁵³. Böylelikle yerelde siyasî sahada 1961’in ilk aylarına kadar devam edecek olan bir sessizlik dönemi başladı. 1961 yılı başlarında parti faaliyetleri-

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1961, s. 1, 5.

⁴⁷ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1961, s. 1; *Milliyet*, 6 Temmuz 1961, s. 1.

⁴⁸ *Hürriyet*, 9 Temmuz 1961, s. 1.

⁴⁹ Yassıada’nın askerî yasak bölge olması ve seçim bölgesi sayılmaması buna gerekçe gösterilmiştir. *Hürriyet*, 10 Temmuz 1961, s. 1.

⁵⁰ *Vatan*, 10 Temmuz 1961, s. 1; *Hürriyet*, 10 Temmuz 1961, s. 1; *Hürriyet*, 11 Temmuz 1961, s. 1; Ayrıca bkz. Yavuz Bahadıroğlu, *Anılarımdaki Türkiye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2015.

⁵¹ *Halk Oylaması...*, s. 2-8.

⁵² *Yeni Selamet*, 30 Mayıs 1960, s. 1.

⁵³ *Demokrat Canik*, 28 Haziran 1960, s. 1.

nin kısmen serbest bırakılması ve yeni parti örgütlerinin kurulması ile yereldeki siyasi durgunluk yerini zamanla hareketliliğe bıraktı.

27 Mayıs ile yerel siyasi faaliyetlerin başlaması arasında geçen süre içerisinde tüm ülke genelinde olduğu gibi Samsun'da da askerî yönetim lehine yoğun bir propaganda süreci işledi. Darbe sonrasında beklenen halk desteğinin oluşmadığını gören MBK Haziran ayı sonunda M. Suphi Gürsoytrak öncülüğünde “27 Mayıs: MBK Milli İnkılâbı Yayıma ve Tanıtma Komisyonu/Komitesi” adıyla bir propaganda ofisi kurdu ve bu ofis bir yandan broşür ve kitaplar hazırlarken, bir yandan da hazırlamış olduğu yazıları gazetelerde yayınlamaya başladı⁵⁴. İşte bu propaganda ofisinin “27 Mayıs inkılabının mana ve hedefleri” temalı yazıları temmuz ayının ilk haftasından itibaren Samsun'da yerel gazetelerde yayınlanmaya başladı ve bu gazetelerin en ücra köylere kadar ulaştırılmasına çaba sarf edildi⁵⁵. Hatta gazetelerin birinci sayfalarına yıldızlı kutucuklar içerisinde dikkat çekecek şekilde “*Vatandaş Okuduğun Gazeteyi Köylü Vatandaşa Ver, İnkılabının Gayesini Onlar da Anlasın*” biçiminde uyarı yazıları konuldu⁵⁶.

Samsun'da gazeteler vasıtasıyla yapılan bu propaganda ile eş zamanlı olarak köylü vatandaşlara “*inkılabın gaye ve manasını anlatmak*” için Maarif Müdürlüğünün organizasyonu ile öğretmenlerden oluşan propaganda heyetleri görevlendirildi. 3'er öğretmenlerden oluşan bu heyetlere yukarıda bahsedilen büronun hazırlamış olduğu broşür ve kitaplar verilirken, anlatımların buralardaki yazılar üzerinden yapılması istenmekteydi⁵⁷. Tespitlerimize göre sadece Samsun merkezde 36 öğretmenin katılımı ile 12 ekip teşkil edilmiş olup, söz konusu ekipler temmuz ayının ikinci haftası içinde üç günde 101 köyde “*inkılabı*” anlatmışlardı. İlçelerde de yine bu tür ekipler oluşturulmuş bulunuyordu⁵⁸.

Samsun'da söz ve yazı üzerinden yürütülen bu propagandaya sonraki günlerde köylerde herkesin görebileceği yerlere kurulan “*inkılabı teşhir dolapları*” ile devam edildi. Valilik ve kaymakamlıklarla yaptırılan bu dolaplarda başta Cemal Gürsel olmak üzere MBK üyelerinin fotoğrafları, “*inkılabın mana ve önemini*” içeren yazılar ile Demokrat Parti iktidarının “*fenalıkları*” ve önde gelen eski Demokrat Partililerin, “*düşüklerin*” resimleri yer alıyordu⁵⁹.

Darbenin ilk aylarında yereldeki dinamiklerce organize edilen bu propaganda faaliyetleri sonraki aylarda yerini Ankara ve İstanbul merkezli faaliyetlere bıraktı. Bu faaliyetler daha çok MBK üyelerinin ziyaretleri veya Milli Türk Talebe Birliği gibi sivil örgütlerin etkinlikleri biçiminde gerçekleşti. Nitekim bu

⁵⁴ Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de İlk Referandum-1961 “Evet Kampanyası” İçin Kurulan Propaganda Ofisleri ve Yayınladıkları Broşürler”, *Toplumsal Tarih*, S: 280 (Nisan 2017), s. 40-41.

⁵⁵ *Demokrat Sesi*, 9 Temmuz 1960, s. 1.

⁵⁶ *Güzel Samsun*, 13 Temmuz 1960, s. 1; *Güzel Samsun*, 20 Temmuz 1960, s. 1.

⁵⁷ *Güzel Samsun*, 10 Ağustos 1960, s. 1.

⁵⁸ *Güzel Samsun*, 12 Temmuz 1960, s. 1.

⁵⁹ Bafra’ya bağlı Engiz’deki “İnkılâbı Teşhir Dolabı” ile ilgili bir haber için bkz. *Güzel Samsun*, 19 Haziran 1961, s. 1.

türden ilk ziyaret MBK üyesi Kurmay Albay Kadri Kaplan tarafından 22 Eylül'de gerçekleştirildi. Uçakla Samsun'a gelen Kaplan, Vali Rauf İnan'ı ziyaret ettikten sonra Cumhuriyet Meydanı'nda gazetelerin ifadesi ile 'hınca hınç kalabalığa' "27 Mayıs inkılabının mana ve mefhumu" konulu bir konuşma yapmış ve ertesi gün Çarşamba ve Terme'ye gitmiştir⁶⁰.

Kasım ayı sonlarına gelindiğinde Samsun bu kez Milli Türk Talebe Birliği'nce organize edilen ve tüm yurdu dolaşmakta olan "inkılâp kervanına" ev sahipliği yaptı. 27 Mayıs ve askerî yönetim ile "Yassıada'daki düşüklere" ait 400'den fazla fotoğrafı sergileyen bu "kervan", 27 Kasım'da önce Bafra'da ve sonra da Samsun il merkezinde etkinlikler gerçekleştirdi⁶¹.

MBK üyelerinin Samsun'a yönelik ziyaretleri Kadri Kaplan ile sınırlı kalmadı. 1961 yılının ilk ayı içinde bu kez yine MBK Üyesi ve Devlet Başkanı Genel Sekreteri Osman Köksal beraberindeki üç arkadaşı ile Samsun'a geldi. 17 Ocak'ta Samsun'a ulaşan Köksal, aynı günün akşamı ticaret odası meclis salonunda bir toplantı yaparken, burada "27 Mayıs İhtilalinin sebepleri ve meşruiyet esaslarını" izah etmeye çalıştı⁶². Ertesi gün Vali Fahrettin Erverdi ve emniyet müdürü ile 19 Mayıs Lisesi ve Kız Enstitüsü'nü ziyaret eden Köksal, öğleden sonra bu sefer belediye meclis salonunda muhtarlar ve basın temsilcileriyle bir araya geldi ve önceki günküne benzer bir konuşma yaptı⁶³.

Mayıs ayına gelindiğinde Samsun'un bu seferki konuğu MBK Üyesi ve Devlet Bakanı Sıtkı Ulay idi. 19 Mayıs kutlamaları kapsamında Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'i temsilen 18 Mayıs'ta Samsun'a gelen Ulay⁶⁴, ertesi gün resmî törende yerini aldı⁶⁵. Ulay 20 Mayıs'ta Türk Kültür Derneği Samsun şubesinin hazırlamış olduğu "devrim gecesine" katılırken⁶⁶, burada yaptığı konuşmada⁶⁷ tıpkı önceki MBK üyeleri gibi 27 Mayıs'la tesis edilen askerî yönetim lehine sözler sarf etti. Aynı günün akşamı Bafra'ya bir ziyaret gerçekleştiren Ulay, meydana vatandaşlara hitabında yine aynı temalı bir konuşma yaptı⁶⁸.

Tüm bunlarla beraber Samsun'da 27 Mayıs lehine en geniş katılımlı etkinlik Türkiye genelinde olduğu gibi darbenin yıl dönümünde gerçekleştirildi. 27 Mayıs Cumartesi günü kutlamalarda yoğun bir halk katılımı sağlanırken, anıta çelenk koyma ve İstiklâl Marşı ile başlayan etkinlikler, asker, öğrenci ve esnaf teşkilatlarının geçidi ve halk oyunu gösterileri ile devam etti. Akşam ise şehirde fener alayı düzenlendi⁶⁹.

⁶⁰ *Demokrat Canik*, 23 Eylül 1960, s. 1.

⁶¹ *Samsun Postası*, 29 Kasım 1960, s. 1.

⁶² *Yeni Selamet*, 19 Ocak 1961, s. 1; *Demokrat Canik*, 19 Ocak 1961, s. 1.

⁶³ *Demokrat Canik*, 20 Ocak 1961, s. 1.

⁶⁴ *Samsun Postası*, 19 Mayıs 1961, s. 2.

⁶⁵ *Samsun Postası*, 20 Mayıs 1961, s. 1.

⁶⁶ *Yenises*, 22 Mayıs 1961, s. 1.

⁶⁷ Konuşma için bkz. *Yeni Selamet*, 23 Mayıs 1961, s. 1.

⁶⁸ *Bafra*, 25 Mayıs 1961, s. 1.

⁶⁹ *Samsun Postası*, 29 Mayıs 1961, s. 1; *Demokrat Canik*, 30 Mayıs 1961, s. 1.

Referandum kadar olan dönemde Samsun'da 27 Mayıs lehine yürütülen bu propagandaya karşılık, sıkıyönetim koşullarında bireysel de olsa bir karşı duruşun sergilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim buna dair sadece gazetelere yansıyan 10 civarında vak'a tespit edilmektedir. Genellikle “*inkılâp aleyhine konuşma*” olarak kayıtlara geçen bu vak'alar, ilk olarak temmuz ayından itibaren gazetelere yansımaya başladı. Gazetelere göre temmuz ayının ilk haftası içinde Samsun Karayolları 7. Bölge şoförlerinden Cemalettin Efe ve eşi Mediha Efe, Pazar Mahallesi'nden Ali Ergün ve Bafra'dan Kâmil Kara “*inkılâp hükümeti aleyhine*” konuştuıkları iddiası ile tutuklanmışlardır⁷⁰. Yine hemen hemen aynı günlerde liman inşaatında memur olarak çalışan Afgan uyruklu Asım (Asaf?) Han⁷¹, tütün fabrikasında işçi olarak çalışan Rasim Çamlıbel⁷² ve Kökçüoğlu Mahallesi'nden Behçet Bilgin yine “*27 Mayıs ve inkılâp hükümetleri aleyhine konuştuıkları*” iddiası ile gözaltına alınmışlardır⁷³. Tüm bu tutuklamalar sonrası mahkeme safahatı konusunda bir bilgiye ulaşılammış olmakla birlikte, gazetelerden Asım (Asaf?) Han'ın Ağustos ayının ortalarında 2.000 lira kefaletle tahliye edildiğini öğrenmekteyiz⁷⁴. 1960 yılına dair bu konuyla ilgili gazetelere yansıyan son vak'a ise ağustos ayı ortalarında Havza'da meydana geldi. Havza'nın Kamlık Köyü'nden Ömer Sezgin adlı vatandaş yine “*milli inkılâp aleyhine*” konuştuğu iddiası ile tutuklanmıştır⁷⁵.

Gazete haberlerine bakılırsa Samsun'da bireysel de olsa 27 Mayıs ve askerî yönetime karşı duruş 1961 yılında da devam etti. Nitekim Çarşamba'da çıkan Kalender gazetesinden öğrendiğimize göre 1961 Mart ayı sonlarında Park Lokantası'nda “*inkılâp aleyhine*” konuştuğu iddiası ile Akdem Sözen adlı vatandaş hakkında kanunî takibat başlatıldı⁷⁶. 27 Mayıs aleyhine Samsun'da en çok ses getiren eylem ise nisan ayında meydana geldi. Gazete haberlerine göre 11 Nisan sabah saatlerinde Büyük Caminin avlusundaki ağacın üzerine Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Yassıda yargılamaları yürüten Mahkeme Başkanı Salim Başol ve Başsavcı Ömer Altay Egesel'e hakaretimiz sözler içeren bir beyanname asıldı. Polis tarafından kaldırılan bu beyanname ile ilgili hemen adli takibat başlatılırken⁷⁷, incelemeler sonrası seyyar satıcılıkla geçinen Alucralı Osman Güdül söz konusu eylemin faili olduğu iddiası ile tutuklandı⁷⁸. Bu olayın yaklaşık 20 gün sonrasında ise Sakarya İlkokulu'nda Mahmut Güdül adlı bir öğrenci sınıftaki yazı tahtasına Devlet Başkanı Gürsel aleyhine ifadeler içeren bir kâğıt astığı iddiası ile savcılığa sevk edildi⁷⁹. Dolayısıyla gazetelere yansıyan bu

⁷⁰ *Samsun Postası*, 9 Temmuz 1960, s. 1.

⁷¹ *Samsun Postası*, 11 Temmuz 1960, s. 1.

⁷² *Demokrat Canik*, 15 Temmuz 1960, s. 1.

⁷³ *Demokrat Sesi*, 12 Temmuz 1960, s. 1.

⁷⁴ *Samsun Postası*, 19 Ağustos 1960, s. 1.

⁷⁵ *Samsun Postası*, 20 Ağustos 1960, s. 1.

⁷⁶ *Kalender*, 25 Mart 1961, s. 3.

⁷⁷ *Demokrasinin Müdafii*, 20 Nisan 1961, s. 1; *Samsun Postası*, 12 Nisan 1961, s. 1.

⁷⁸ *Kalender*, 22 Nisan 1961, s. 3.

⁷⁹ *Demokrasinin Müdafii*, 4 Mayıs 1961, s. 3.

haberlerden yola çıkarak bu süreçte Samsun'da 27 Mayıs ve 27 Mayıs sonrasında oluşan askerî yönetim ve Yassıada yargılamalarına karşı bireysel de olsa bir karşı duruş dinamiğinin var olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2. Samsun'da Referandum

Anayasanın halkoyuna sunulması ile ilgili kanunun 1 Nisan 1961'de Resmi Gazete'de yayınlanması ve akabinde 27 Mayıs'ın yıldönümünde anayasanın Kurucu Meclis'te kabulü ile esasen ülke genelinde referandum süreci de başlamıştı. Yukarıda da bahsedildiği üzere haziran ayı başı itibariyle basın önümlük ettiği bir "Evet" kampanyası zaten çoktan yol almıştı. Dolayısıyla Samsun'da da ülke geneli ile eş zamanlı olarak haziran ayı başlarından itibaren basında anayasa ve halkoyu ile ilgili yazılar çıkmaya başlariken, söz konusu yazıların satır aralarında "Evet" mesajı rahatlıkla okunuyordu⁸⁰.

YTP, CHP ve CKMP'nin 10-12 Haziran tarihleri arasında referanduma dair resmi görüşlerini açıklamaları ile Samsun'da da siyaset sahasında referandumaya yönelik bir hareketlenme başladı. Bu hareketlilik bilhassa CHP ve CKMP saflarında çok daha belirgindi. Nitekim CHP Samsun il örgütü Çorum'dan Rize'ye kadar Samsun'un da dahil olduğu 8 ilde Temsilciler Meclisi üyeleri ile gençlik kolları temsilcilerinin katılacağı propaganda gezisini haber aldıktan sonra adeta teyakkuza geçti⁸¹. İl gençlik kolları kongresi için hazırlıklarını söz konusu heyetin Samsun'da olacağı tarihe göre tamamlayan CHP Samsun il teşkilatı, 17 Haziran itibariyle konuklarını beklemeye başladı⁸². Ferda Gülay, Ali İhsan Göğüş, Dr. Suphi Baykam, Alev Coşkun, Altan Öymen ve Erol Ünal'dan oluşan CHP propaganda heyeti 17 Haziran'da Samsun'a gelirken⁸³, ertesi gün Ferhan Sinemasındaki gençlik kolları kongresine katıldı. CHP Samsun Temsilciler Meclisi Üyesi Rıza Işıtan'ın da hazır bulunduğu kongrede adı geçen heyet üyeleri kürsüye gelerek birer konuşma yaptılar. Yapılan tüm konuşmalarda "27 Mayıs ruhu" ortak tema olurken, konuşmacılar yine ortak bir dille Demokrat Parti iktidarlarına eleştirmişler ve anayasaya "Evet" oyu verilmesi talebinde bulunmuşlardır⁸⁴.

Samsun'da 18 Haziran'da CHP ile eş zamanlı olarak CKMP de il gençlik kolları kongresi düzenledi. Parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve CKMP Temsilciler Meclisi Üyesi Seyfi Öztürk'ün katıldığı kongre Zafer Sinemasında yapılırken, konuşmacıların tümü halkoyuna sunulacak anayasanın desteklenmesini ve referandumda "Evet" oyu kullanılmasını istediler⁸⁵. Bölükbaşı konuşmasında 27 Mayıs'ın meşruiyetini izaha çalıştıktan sonra "Evet" ricasına daya-

⁸⁰ *Yenises*, 16 Haziran 1961, s. 2.

⁸¹ *Yeni Selamet*, 15 Haziran 1961, s. 1.; *Güzel Samsun*, 16 Haziran 1961, s. 1.

⁸² *Samsun*, 15 Haziran 1961, s. 1.; *Samsun Postası*, 16 Haziran 1961, s. 1.

⁸³ *Samsun Postası*, 19 Haziran 1961, s. 1.

⁸⁴ *Samsun*, 19 Haziran 1961, s. 1, 2; *Demokrasinin Müdafii*, 19 Haziran 1961, s. 1; *Samsun Postası*, 20 Haziran 1961, s. 1; *Yeni Selamet*, 20 Haziran 1961, s. 1.

⁸⁵ *Samsun Postası*, 20 Haziran 1961, s. 1.

nak olacak şu ifadeleri kullandı⁸⁶: “... *Anayasanın tatbikini cevap verecek kuvvet Türk milletinin “Evet” demesi ile mümkün olacaktır. Bana sorduğunuzda fikrim şudur: 16 yıllık mücadeledeki fikirlerde prensip olarak neleri istemişsek hepsinin anayasaya girdiğinin bahtiyarlığı içindeyiz. Bu şartlar altında biz CKMP idarecileri olarak bu anayasaya “Evet” diyeceğiz. İhtilal idaresi tarih ve millet önünde şeref sözü vermiştir. İktidarı isteyenlere değil, milletin istediklerine teslim edecektir...*”

Referandum tarihinin netleşmediği bir dönemde Samsun’da anayasa lehine yürütülen bu propaganda, 20 Haziran’da referandum tarihinin ilanı sonrasında ciddi biçimde yoğunluk kazandı. Samsun’da bu propagandanın saha ve basın olmak üzere iki boyutta yürütüldüğü dikkati çekmektedir. Bizzat halkla ilişki kurmak, toplantılar, konferanslar ve açık oturumlar düzenlemek biçiminde yürütülen saha çalışmalarında siyasilerin ve bilhassa da CHP’lilerin en ön safta yer aldıklarını söylemek mümkündür.

Daha önce de ifade edildiği üzere halka anayasayı tanıtmak amacıyla 22 Haziran’dan itibaren Temsilciler Meclisi 10 gün süreyle tatil edilmiş ve her ile üç temsilciden oluşan ekipler görevlendirilmişti. Gazete haberlerine bakılırsa söz konusu amaca yönelik olarak Samsun için oluşturulan ekipte CHP Samsun temsilcisi Rıza Işıtan ile beraber M. Bahri Çolakoğlu ve Y. Yekta Karamustafaoglu yer almaktaydı⁸⁷. Temsilciler Meclisi üyelerinin 26 Haziran itibariyle Samsun’da çalışmalarına başladığı ve “Evet” kampanyasının bu tarihten itibaren zirve noktaya çıktığı rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim bu tarihten itibaren il merkezinde vali, ilçelerde ise kaymakamların başkanlığında öğretmen ve memurların katılımı ile toplantı ve seminerler düzenlenirken, bu toplantılar sonunda anayasa lehine köylerde propaganda yapacak heyetler oluşturuldu⁸⁸. Dörtlü gruplar halinde oluşturulan ve çoğunlukla öğretmenlerden oluşan bu propaganda heyetleri valilik ve kaymakamlıklarla sağlanan araçlarla 30 Haziran’dan itibaren köylere giderek, anayasal lehine konuşmalar yaptılar, halk oylamasında evet anlamına gelen beyaz pusulanın kullanılmasını telkin ettiler⁸⁹. Gazete haberlerine bakılırsa sadece Samsun il merkezinde bu propaganda faaliyeti kapsamında 200 öğretmen görevlendirilmiştir⁹⁰.

Samsun’da sahada “Evet” için öğretmenlerin yanı sıra CHP teşkilatının oldukça faal olduğu görülüyordu. 27 Haziran’dan itibaren bir program dahilinde çalışmalarına başlayan CHP il yönetimi bir yandan öğretmen ve memurlara yönelik toplantı ve seminerlerde⁹¹ eğitimciler görevlendirirken, bir yandan da yapılmakta olan ilçe kongrelerini “Anayasaya Evet” mitinglerine dönüştürmekte idi. Nitekim 29 Haziran’da Bafra’da Yeni Sinema’da yapılan ve Temsilciler

⁸⁶ *Demokrasinin Müdafii*, 19 Haziran 1961, s. 1; *Güzel Samsun*, 19 Haziran 1961, s. 1, 2.

⁸⁷ *Demokrat Canik*, 24 Haziran 1961, s. 1.

⁸⁸ *Bafra*, 29 Haziran 1961, s. 1, 4.

⁸⁹ *Yenises*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

⁹⁰ *Demokrasinin Müdafii*, 3 Temmuz 1961, s. 1.

⁹¹ *Yenises*, 29 Haziran 1961, s. 1.

Meclisi üyelerinin de katılım gösterdiği gençlik ilçe kongresi de bu şekilde gerçekleşti. Kongrede yönetim kurulu seçimi yapıldıktan sonra Temsilciler Meclisi Üyesi Rıza Işıtan, İl Başkanı Nurettin Ceritoğlu, İlçe Başkanı Necati Bora, eski Samsun Valisi Orhan Sami Güvenç ve daha birkaç kişi kürsüde hemen hemen aynı cümlelerle yeni anayasa hakkında konuşmuşlar ve vatandaşları referandumda “Evet” oyu kullanmaya davet etmişlerdir⁹².

Samsun CHP İl yönetimi bu günlerde ayrıca kaza ve köylerde propaganda yapmak üzere çoğunlukla il gençlik kolları üyelerinden oluşan bir ekip oluşturmuştu. İl Başkanı Nurettin Ceritoğlu başkanlığında Okyay Kuğay, Fevzi Er ve Üstün Çilingir’den oluşan bu ekip⁹³ ilk “Evet kampanyasını” 3 Temmuz’da Tekkeköy’de gerçekleştirdi. Ekip üyelerinin sırayla kürsüye çıkarak halka hitap ettikleri toplantıda, konuşmacılar “*anayasanın hususiyetleri*” üzerinde durduktan sonra “Evet” çağrısı yaptılar⁹⁴. CHP Samsun’da ayrıca il gençlik kollarının organizasyonu ile 4 Temmuz’da il binasında bir açık oturum düzenledi. “*Partili partisiz bütün Samsunluların davet edildiği*”⁹⁵ açık oturumda konu anayasa ve referandum olup, bekleneceği üzere konuşmacılar anayasa lehine sözler sarf ettiler⁹⁶.

Öğretmenler ve CHP üzerinden yürütülen sahadaki bu çalışmalara 2 Temmuz’dan itibaren MBK Üyesi Kurmay Yarbay Suphi Karaman da destek verdi. Yukarıda da ifade edildiği üzere MBK “anayasayı halka tanıtmak” amacıyla haziran ayı ortalarında komite üyesi subaylar için bir gezi programı hazırlamış ve bu program uyarınca 1-5 Temmuz tarihleri arasında propaganda faaliyeti yürütülmesi öngörülmüştü. İşte bu kapsamda Kurmay Yarbay Suphi Karaman Çorum, Amasya, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Samsun ve Ordu’yu içine alan bölge için görevlendirilmişti⁹⁷. 28 Haziran’da Ankara’dan yola çıkan⁹⁸ Suphi Karaman 2-3 Temmuz günlerinde Samsun ve Bafra’da valilikçe organize edilen iki açık hava toplantısında vatandaşları anayasaya “Evet” oyu vermeye çağırdı. Konuşmasına “*Ankara’dan Devlet Reisimiz Cemal Gürsel ile Millî Birlik Komitesi üyelerinin selamlarını getirdim*” diye başlayan Karaman, 27 Mayıs’ın ve dolayısıyla anayasanın kazanımları üzerinde durmuş ve anayasaya “Evet” çağrısını şu şekilde gerekçelendirmişti⁹⁹: “*...Türk milletinin muasır milletler seviyesine ulaşması için aylardan beri üzerinde çalışılan anayasa Kurucu Meclis’in ittifakıyla kabul edilerek milletin oyuna sunulmaya karar verilmiştir. Bu anayasamız mükemmeldir, tamdır, tatminkârdır. Belki içinde bazı kimselerin*

⁹² *Bafra*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

⁹³ *Demokrat Canik*, 29 Haziran 1961, s. 1; *Yeni Selamet*, 30 Haziran 1961, s. 1; *Yenises*, 29 Haziran 1961, s. 1, 4.

⁹⁴ *Yenises*, 5 Temmuz 1961, s. 1.

⁹⁵ *Güzel Samsun*, 4 Temmuz 1961, s. 1.

⁹⁶ İl Gençlik Kolu Başkanı Okyay Kuğay’ın toplantıdaki konuşması için bkz. *Yenises*, 6 Temmuz 1961, s. 1, 3.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1961, s. 1, 5; *Samsun*, 1 Temmuz 1961, s. 1.

⁹⁸ *Samsun Postası*, 3 Temmuz 1961, s. 1.

⁹⁹ *Samsun Postası*, 4 Temmuz 1961, s. 1; *Bafra*, 6 Temmuz 1961, s. 1, 3.

hoşuna gitmeyen bir madde bulunabilir. Fakat bu, anayasayı tümüyle kabul etmemek için yeter bir sebep olamaz. Onun için anayasay[a] her vatandaş “Evet” demelidir...”

Samsun’da anayasa ile ilgili yürütülen propagandanın saha dışında bir de basın boyutu bulunuyordu. Gazetelere bakıldığında bilhassa referandum tarihinin netleşmesi ile beraber anayasa ve “Evet” kampanyası lehine pek çok yazı dikkat çekmektedir. O tarihlerde Samsun yerel basınında gazete sahibi, yayın yönetmeni veya yazar pozisyonundaki hemen herkesin söz birliği içinde “Anayasaya Evet diyoruz” başlıklı ya da temalı yazılar kaleme aldıkları tespit edilmektedir. O dönemde Samsun ve ilçelerinde çıkan ve inceleme şansına sahip olduğumuz 10 civarındaki gazetenin hiçbirinde anayasa aleyhine veya referandumda “Hayır” oyu kullanılmasına dair bir haber ve yoruma tesadüf edilmemiştir. Aksine 24 Haziran’dan propagandanın son günü olan 5 Temmuz’a kadar tüm yerel gazetelerde anayasa lehine güçlü bir “Evet” vurgusu dikkati çekmektedir. Nitekim bu noktada 24 Haziran’da Güzel Samsun gazetesinde İter Nur’un “Anayasaya EVET diyoruz”¹⁰⁰, 26 ve 28 Haziran’da Samsun gazetesinde İrfan Yankutan’ın “Anayasaya evet” ve “Anayasa”¹⁰¹, 28 Haziran ve 3 Temmuz’da Yenises gazetesinde Yalçın Zerrin’in “Anayasa’ya “Evet” diyeceğiz”¹⁰² ve “Elbette Evet”¹⁰³, 5 Temmuz’da Mehmet Emin Coşkundere’nin Yeni Selamet, Kalender ve Demokrasinin Müdafii gazetelerinde “Evet”¹⁰⁴, 5 Temmuz’da Güzel Samsun gazetesinde Metin Göktürk’ün “Anayasaya Evet”¹⁰⁵ başlıklı yazıları bilhassa dikkat çekicidir.

Gazeteler sadece yazıları ile değil, bazı resimler, yıldızlı levhalar içine alınmış sloganlar veya kısa yazılarla da anayasa lehine yürütülen propagandanın etkin araçlarından biri oldular. Nitekim üzerinde Türk bayrağı örtülü bir seçim sandığı önünde oy veren kadın ve erkekli bir grubun “Anayasaya evet” klişesi ile süslenmiş bir fotoğrafı¹⁰⁶, “Egemenlik Ulusundur diyen Anayasaya EVET”, “İnsan haklarına dayandığı için Anayasaya EVET”, “Mutlu ve hür yaşamak için Anayasaya EVET”, “İlim yolundaki Devrimci Anayasaya EVET” sloganları¹⁰⁷ ile “Sayın Yurttaş! Bil ki verilecek her Evet oyu kurulacak 2. Cumhuriyet yapısının ayrı bir taşı olacaktır. Bu yapıda bir taşın da senin olsun istemez misin?”¹⁰⁸ şeklindeki telkin yazısı propaganda sürecinde gazetelerde sıklıkla kullanıldı.

Samsun’da bu propaganda sürecinde siyasiler ve basının yanı sıra sendika ve dernekler de açıklamaları ve faaliyetleriyle “Evet” kampanyasına destek

¹⁰⁰ *Güzel Samsun*, 24 Haziran 1961, s. 1.

¹⁰¹ *Samsun*, 26 Haziran 1961, s. 1; *Samsun*, 28 Haziran 1961, s. 1.

¹⁰² *Yenises*, 30 Haziran 1961, s. 1.

¹⁰³ *Yenises*, 3 Temmuz 1961, s. 2.

¹⁰⁴ *Kalender*, 5 Temmuz 1961, s. 1; *Yeni Selamet*, 5 Temmuz 1961, s. 1; *Demokrasinin Müdafii*, 5 Temmuz 1961, s. 1.

¹⁰⁵ *Güzel Samsun*, 5 Temmuz 1961, s. 1.

¹⁰⁶ *Demokrat Canik*, 24 Haziran 1961, s. 1; *Demokrat Canik*, 26 Haziran 1961, s. 1.

¹⁰⁷ *Güzel Samsun*, 4 Temmuz 1961, s. 1.

¹⁰⁸ *Yenises*, 5 Temmuz 1961, s. 1.

verdiler. Nitekim bu kapsamda Karadeniz İşçi Sendikaları Federasyonu ile Bafra Tütün İşçileri Sendikası 3 Temmuz günü eş zamanlı olarak anayasaya “Evet” diyeceklerini kamuoyuna duyururken¹⁰⁹, Türk Kültür Derneği Samsun şubesi 5 Temmuz akşamı Halk Eğitim Merkezi’nde bir gece tertip ederek¹¹⁰, bir nevi Samsun’daki “Evet” kampanyasının finalini yapmıştır.

Referandum sürecinde bu kadar yoğun bir “Evet” kampanyasına sahne olan Samsun’da, “Hayır” a yönelik siyasi bir kampanya yürütülmedi. Buna karşılık daha kurulu bir kaç ay olan AP il teşkilatının “Evet” kampanyalarının içinde yer almadığını, genel merkezce dile getirilen “*kararı Türk milleti verecektir*” noktasında durduğunu ve dolayısıyla bu şekilde örtülü de olsa “Hayır” saflarında yer aldığı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Samsun’da anayasa lehine propaganda yürüten gazetelerin iddiasına göre halk oylamasının yaklaştığı günlerde “Hayır” oyu kullanacak AP’liler Samsun’da kendi aralarında “*Allah hayırlı etsin*” biçiminde bir parola oluşturmuşlardı¹¹¹.

Samsun’da AP il teşkilatının örtülü biçimde “Hayır” dediği bu ortamda halktan bazı kimselerin açık bir biçimde “Hayır” safında yer aldıkları tespit edilmektedir. Nitekim askerî yönetim tarafından 6 Temmuz 1961’de düzenlenen “*Bazı Bölgelerde Halkoyu ile İlgili İncelemeler*” başlıklı bir rapora göre Samsun’da bazı köylerde anayasa propagandası için gelen öğretmenlere açıkça “*Öğretmen seni sever ve sayarız. Boşuna yorulma. Sen ne söylersen söyle, biz gene de bildiğimizi yapacağız.*” uyarısı yapılmıştı. Yine bu rapora göre Bafra’da bir köy muhtarı evlenme muamelelerine dair evrakı “Hayır” oyuna karşılık tasdik etmişti¹¹².

Samsun’da bu dönemde anayasa aleyhine propaganda olarak nitelenebilecek gazetelere intikal eden tek bir vak’adan söz etmek mümkündür. İddiaya göre propaganda sürecinin bitimine bir gün kala 4 Temmuz’da Talimhane Caddesi’nde Alaçamlı Selahattin Yeniay “*menfi propaganda yapmış*” ve bu yüzden de tutuklanmıştı¹¹³.

İşte bu koşullar altında 9 Temmuz referandum günü gelip çattı. Yoğun güvenlik önlemlerinin alındığı referandumda, ülke genelinde olduğu gibi seçmen listelerinden kaynaklı sıkıntılar ile beraber, oy kullanma yerlerinin düzenlenmesinde gizliliğe riayet edilmemesi ve “Hayır” anlamına gelen kırmızı pusulanın zarfa konulduğunda dışarıdan rahatça görülebilmesi gibi oylamanın demokratikliğini sakatlayıcı durumlar Samsun’da da görüldü¹¹⁴. Akşam saat

¹⁰⁹ *Samsun*, 28 Haziran 1961, s. 1; *Bafra*, 6 Temmuz 1961, s. 1.

¹¹⁰ *Samsun Postası*, 5 Temmuz 1961, s. 2.

¹¹¹ *Samsun Postası*, 7 Temmuz 1961, s. 2, 4.

¹¹² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10/134.874.8, Lef: 32.

¹¹³ Gazetelere göre Selahattin Yeniay “Bu memlekette kardeş kavgası olacak, sokaklarda kanlar seller gibi akacak. Bizim Genel Başkanımız Rüştü Erdelhun’dur. Bugünkü idare yıkılacaktır.” Biçiminde bir ifade kullanmıştı. *Demokrat Canik*, 5 Temmuz 1961, s. 1; *Samsun Postası*, 5 Temmuz 1961, s. 2; *Kalender*, 5 Temmuz 1961, s. 1.

¹¹⁴ 23.11.2014’de Sn. Nazım Tıkıroğlu ile yapılan mülakat; 12.12.2014’de Sn. Fikret Altunç ile yapılan mülakat; 15.05.2012’de Cemal Bülbül ile yapılan mülakat.

19'a kadar devam eden oylamaya 286.962 kayıtlı seçmenden 249.189'u katıldı ve dolayısıyla yüzde 86,8'lik bir katılım oranı gerçekleşti. Bu, Türkiye ortalamasının 5 puan üzerinde bir katılımı ifade ediyordu. Oylamada 248.193 oy geçerli kabul edilirken, 141.526 kişi "Hayır", 106.667 kişi ise "Evet" oyu kullandı. Dolayısıyla Samsun yüzde 57 oy oranı ile anayasaya hayır demiş oldu¹¹⁵. Bu, Türkiye'de Kütahya'dan sonraki en yüksek hayır oyu anlamına geliyordu. Sonuçlara bakıldığında ilçe bazında sadece Havza ve Ladik'te "Evet" oylarının daha fazla olduğu, buna karşılık merkez dahil yedi ilçede halkın çoğunlukla anayasaya "Hayır" dediği tespit edilmektedir. "Hayır" oylarının Vezirköprü ve Kavak'ta yüzde 65'ler gibi nispeten yüksek bir seviyede gerçekleştiğini ayrıca ifade etmek gerekir. Tüm bu yorumlara kaynaklık teşkil edebilecek ilçe bazlı ayrıntılı sonuç tablosu aşağıda sunulmuştur¹¹⁶:

İlçe	Kayıtlı Seçmen	Kullanılan Oy	Katılım Oranı	Hayır Oyu	Hayır Oranı	Evet Oyu	Evet Oranı
Merkez	68.975	59.100	85,9	34.240	58,2	24.546	41,8
Alaçam	18.642	16.262	87,2	8.702	53,7	7.506	46,3
Bafra	43.277	38.089	88,0	23.338	61,4	14.652	38,6
Çarşamba	46.760	39.355	84,2	21.365	54,5	17.859	45,5
Havza	21.473	19.574	91,2	8.841	45,4	10.651	54,6
Kavak	18.643	15.797	84,7	10.215	64,9	5.526	35,1
Ladik	12.257	10.716	87,4	5.151	48,3	5.521	51,7
Terme	26.536	23.091	87,0	11.911	51,8	11.084	48,2
Vezirköprü	30.579	27.205	89,0	17.763	65,6	9.322	34,4
Toplam	286.962	249.189	86,8	141.526	57,0	106.667	43,0

Yoğun ve baskın bir "Evet" kampanyasına karşılık, Samsun'da "Hayır"ın önde çıkması tabii ki beklenen bir sonuç değildi. Muhtemelen AP'liler de böyle bir sonucu beklemiyor olsa gerek, sandıklar açılıp kırmızı oyların fazla çıktığı haberleri parti binasına ulaştığında, kapıdaki güvenlik görevlilerine rağmen bazı partililerin alkış yapmaktan kendilerini alıkoyamadıkları görülmüştür¹¹⁷. Sonuçlar bu şekilde AP'lileri memnun ederken, doğal olarak "Evet" cephesinde şaşkınlık ve hayal kırıklığı hâkimdi. Bu cephenin en önemli dinamiklerinden biri olan Samsun yerel basınında bazı gazeteler ertesi gün "*Ne İçin Hayır*" sorusunu sorarken¹¹⁸, bazıları da "*Hoşgeldin Demokrasi*"¹¹⁹ başlığı ile referandum sonucunu iğneliyordu. Basının neredeyse tümünde sonuca dair bir şaşkınlık halinden bahsetmek mümkündür. Referandumda "*Atatürk ve Atatürk'ün ülkü-*

¹¹⁵ *Halk Oylaması...*, s. 7.

¹¹⁶ *Halk Oylaması...*, s. 230-231.

¹¹⁷ *Samsun Postası*, 11 Temmuz 1961, s. 1.

¹¹⁸ *Samsun Postası*, 11 Temmuz 1961, s. 1; *Bafra*, 13 Temmuz 1961, s. 1.

¹¹⁹ *Samsun*, 11 Temmuz 1961, s. 1.

*süne yönelik büyük bir sınav verildiği*¹²⁰, ancak “*bu sınavda Samsun’un sınıfta kaldığı*”, “*delalet ve hatta ihanet eseri olan bu sonuç*”¹²¹ karşısında Atatürk’ün ruhunun “*azap içinde kaldığı*”¹²² hususu günlerce gazetelerde işlendi.

Çıkan sonuç basınını yanı sıra CHP saflarında da şaşkınlık yaratmıştı. Referandumun kesin sonucunun alınmasının hemen sonrasında 11 Temmuz’da Yenises gazetesinde “*Samimiyetsizler*”¹²³ başlığı altında bir yazı kaleme alan İl Gençlik Kolları Başkanı Okyay Kuğay, her ne kadar birlik ve beraberlik mesajları vermeye çalışsa da, sadece yazı başlığı bile Samsunlulara bir mesaj niteliğindedir. Üç gün sonra yine aynı gazetede “*Ümitlerimizi Yitirmemek İçin*” başlığı ile bir yazı kaleme alan Okyay Kuğay, yazısında Samsun’daki referandum sonucunun sebeplerini irdelemekte ve çıkan sonuçtan propaganda sürecinde “*yeterince çalışmayan*” öğretmenler ile Türk Kültür Derneğini sorumlu tutmaktaydı¹²⁴.

Sonuç

1961 referandumunu, ilk deneyim olmanın da ötesinde referandum koşulları, yürütülen propaganda ve ortaya çıkan sonucu irdeleme açısından daha fazla akademik ilgiye muhtaç gözükmektedir. Bir askerî yönetim altında, sıkıyönetim koşullarında pek çok bileşenin desteği ile yoğun ve baskın bir “Evet” kampanyasının yürütüldüğü bir ortamda yapılan referandumda “Evet” oylarının fazla çıkması sürpriz olmasa gerektir. Ancak bir gerçek var ki, referandumda “Hayır” oy oranı beklentilerin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra “Evet” oylarının doğuda yüzde 90’lar seviyesinde olması, buna karşılık batıya doğru gidildikçe “Hayır”ın yükselmesi üzerinde durulması gereken hususlardır.

“Hayır” oyunun fazla çıktığı illere bakıldığında şüphesiz her birinin kendine has dinamikleri mevcuttur. Biz bu çalışmada referandumda yüzde 57 ile Kütahya’dan sonra ikinci sırada en fazla hayır oyunun çıktığı Samsun’u ana eksen olarak aldık ve referandum sürecinde yaşananları betimlemeye çalıştık. Şüphesiz burada “Samsun’u bu yönde hareket etmeye sevk eden nedir?”, ya da “Hayır”ın arkasındaki temel motivasyon neydi?” biçiminde bir soruyu da gündeme getirmek gerekiyor. Kanaatimizce bu sorunun yanıtı Samsun’un yakın siyasi tarihindeki gelişmelerle ilgilidir. Nitekim ikinci çok partili hayat denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının taşradaki ilk şubesinin Samsun’da açıldığı, tek parti dönemindeki tek çok partili yerel seçim niteliğindeki 1930 seçimlerinde Serbest Fırkanın kazandığı iki il merkezinden birinin Samsun olduğu, seçilen belediye başkanının Mustafa Kemal’in bizzat istifa talebine olumsuz yanıt verdiği, ardından Şura-yı Devlet kararıyla görevden alındığı, çok partili hayata geçiş sonrası Demokrat Partinin yine ilk taşra şubesinin Samsun’da

¹²⁰ Yenises, 12 Temmuz 1961, s. 2.

¹²¹ Yenises, 14 Temmuz 1961, s. 1.

¹²² *Güzel Samsun*, 12 Temmuz 1961, s. 1.

¹²³ Yenises, 11 Temmuz 1961, s. 3.

¹²⁴ Yenises, 14 Temmuz 1961, s. 3.

açıldığı ve 1950’den itibaren Samsun’un Demokrat Partinin kalelerinden biri olduğu düşünülürse referandumdaki bu karşı duruş daha rahat anlaşılabilir. Görünen o ki, referandumda Samsun halkı çoğunlukla anayasanın kendisine değil, 27 Mayıs’a karşı olma ve bundan da önemlisi Demokrat Partiye ve onun temsil ettiği geleneğe sahip çıkma saiki ile “Hayır” oyu vermiştir.

KAYNAKLAR

A. Arşivler

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Süreli Yayınlar

1. Resmî Süreli Yayınlar

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

T.C. Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı Tutanakları

T.C. Resmî Gazete

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

2. Gazeteler

Bafra, Cumhuriyet, Demokrasinin Müdafii, Demokrat Canik, Demokrat Sesi, Güzel Samsun, Hürriyet, Kalender, Milliyet, Samsun, Samsun Postası, Tercüman, Vatan, Yeni Selamet, Yenises

C. Mülakatlar/Görüşmeler

Cemal Bülbül

Fikret Altuniç

Kemal Vehbi Gül

Nazım Tıkıroğlu

D. Hatıra, Araştırma Eser ve Makaleler

AKGÜN, Seçil Karal, *27 Mayıs Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C: 10, İstanbul 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İhtilâlin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilâli*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

AYDIN, Suavi-YÜKSEL, Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

BAHADIROĞLU, Yavuz, *Anlarımdaki Türkiye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2015.

Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

DEMİREL, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ESİN, Numan, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.

Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2008.

İBA, Şeref, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.

KİLİ, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.

ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

TUNCER, Erol, *1961 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2012.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988.

ULAY, Sıtkı, *"Harbiye Silah Başına!"*, Ar Matbaası, İstanbul 1968.

27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları (6 Ocak 1961-16 Kasım 1961), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

